

KONINKLIJKE ACADEMIE VOOR
NEDERLANDSE TAAL- EN LETTERKUNDE

Koningstraat 18
9000 GENT

VIJFJAARLIJKSE PRIJS VAN DE KONINKLIJKE ACADEMIE VOOR NEDERLANDSE
TAAL EN LETTERKUNDE VOOR ESSAY 2008 (PERIODE 2003-2007)

De Fondsprijzen ‘nieuwe stijl’ van de Academie heten voortaan nominaties. Ze worden elk jaar toegekend aan een of meerdere werken in elk van de vijf genres waarvoor de Academie om de vijf jaar een prijs uitreikt. Uit deze nominaties wordt dan afwisselend de vijfjaarlijkse prijs van de Academie voor essay, podiumteksten, studie van oudere Nederlandse taal, literatuur en cultuur, poëzie, en proza gekozen.

De vijfjaarlijkse prijs voor essay 2008 omvat de periode 2003-2007.

De jury bestond uit Ludo Abicht, Frans de Haes, Guido Geerts, Anne Marie Musschoot en Stefaan van den Breemt, allen leden van de Academie.

A. Nominaties

Nominatie **August Beernaert 2005** (periode 2003-2004): **Denken in beweging** van Cyrille Offermans.

Motivatie:

‘Denken heeft in elke geval niets te maken met het innemen van standpunten, eerder met het verlaten ervan. Denken betekent: in beweging komen, van standpunt wisselen, steeds opnieuw,’ zo laat de schrijver, ‘zuchtend’, optekenen in een gesprek met een interviewer dat onder de titel “De denker” als een soort programmatische tekst voorop wordt geplaatst in de bundel Ver van huis. Denken in beweging van Cyrille Offermans (Amsterdam, De Bezige Bij, 2003). Het essayboek eindigt met een nog veel uitgebreider interview tussen de jonge interviewer en de wat oudere schrijver, waarin de inhoud en de vorm van het gesprek op een exemplarische manier zichzelf illustreren en tegelijk voortbouwen aan het inmiddels reeds indrukwekkende essayistische oeuvre van Cyrille Offermans. De uitgebreide dialoog laat zien hoe dit boek, net als de vorige essaybundels, een vorm van reflecteren en communiceren ontwikkelt waarin geen enkele visie ooit definitief kan zijn.

Centrale betekenissen zijn er volgens Offermans nauwelijks en conclusies of harde waarheden al helemaal niet. Er is alleen een aftastend denken, denken dat beweging is, een nooit eindigende dialoog tussen standpunten, een denken dat ‘kan ontsnappen aan de dwang van het hier en het nu,’ zoals het al in een vroegere essaybundel, Niemand ontkomt (1988) werd genoemd. Het essay is voor Offermans een vrijplaats, een wijde, onbestemde reflectieruimte waarin de gedachten naar alle kanten uitwaaiëren en waarin de ik de andere in het nu en in het verleden ontmoet.

Beide dimensies, het nu en het verleden, zijn ook in Ver van huis weer aanwezig. In een eerste afdeling worden vier ‘voorbeeldige denkers’ gepresenteerd: Diderot, Nietzsche, Hans Magnus Enzensberger en Peter Sloterdijk. In de tweede afdeling zijn de denkers ‘indringers’ geworden, vaders en leraren die in het leven van hun zonen en leerlingen een rol spelen.

Offermans wijdt een bijzonder indringend, warm en persoonlijk portret aan zijn vader (die van de anderen stilte afdwong en bij voorkeur naar Schubert luisterde) en trekt van leer tegen de 'afbraak' van het middelbaar onderwijs. Hij heeft het over de moeizame verhouding van kunst en televisie en valt vlijmscherp uit tegen het 'ridicule academisme' van (sommige) cultuurwetenschappers, die niets op hebben met kunst of cultuur, laat staan met 'hoge cultuur'. Verder zijn er opstellen over literatuur en schilderkunst (met Turner, Pessoa, Varlam Sjalamov, Lucebert, H.C. ten Berge, Bernlef, Vogelaar en Orhan Pamuk). Ver van huis is een boek van een gedreven denker en essayist, die door zijn emotionele betrokkenheid en door de bewogenheid waarmee hij diverse onderwerpen aansnijdt en aan alle kanten omsingelt, een enthousiasme oproept dat geen denkend lezer onberoerd kan laten. Offermans hanteert ook hier weer een soepele en associatieve, met zijn ideeën mee meanderende taal en stijl. Het boek is een doorgecomponeerde, zorgvuldig doordacht en fraai opgebouwd geheel. Het is niet alleen inhoudelijk interessant maar ook boeiend geformuleerd. Het is een beweeglijk en open, de dialoog opzoekend boek, dat verrast door zijn inzichten en door zijn uitstekende stilistische kwaliteiten. De commissie voor essay heeft in haar vergadering van 15 juni 2005 dan ook voorgesteld dat Denken in beweging door Cyrille Offermans wordt verkozen tot het beste essayistische boek dat in de periode 2003-2004 is verschenen.

Nominatie Ary Sleeks 2006 (voor essays gepubliceerd in 2005): **: De neef van Delvaux** (2005) van Nicole Montagne.

Motivatie:

Onder het 50-tal titels die op het lijstje stonden en die bij nader toezien niet altijd als echte essaybundels beschouwd konden worden (vaak gaat het om bundelingen van recensies of gelegenheidswerk), selecteerde de commissie twee serieuze kandidaten voor een nominatie:

- Jan Lauwereyns, *Splash*. Lyrische suite over biologie, ritueel en poëzie (Nijmegen: Vantilt, 2005)
- Nicole Montagne, *De neef van Delvaux* (Nijmegen: Vantilt, 2005)

*Het eerst boek, van de hand van de Vlaamse dichter Jan Lauwereyns (1969), die als neuropsycholoog in Nieuw-Zeeland werkzaam is, wekte onze interesse doordat het een regelrechte aanval lanceert op de twee jaar geleden door KANTL met de eerste vijfjaarlijkse prijs voor het essay onderscheiden J.H. de Roder, auteur van *Het schandaal van de poëzie. Over taal, ritueel en biologie* (Nijmegen: Vantilt/De Wintertuin, 1999) en het door ons bekroonde *Het onbehagen in de literatuur* (Nijmegen: Vantilt, 2001). De Roder poneerde daarin de stelling dat gedichten neigen naar betekenisloosheid. Met uit de neurobiologie afkomstige argumenten weerlegt Lauwereyns deze hypothese en komt tot de conclusie dat, als genetisch erfgenaam van de aap, de mens, en dus de dichter, nooit zonder betekenis kan. Helaas heeft het wetenschappelijk zeer degelijk onderbouwde boek van Jan Lauwereyns veel minder literair-essayistische brille dan dat van zijn tegenstander.*

Stilistische kwaliteiten naast verrassend nieuwe inzichten zijn in het boek van debutante Nicole Montagne ruim aanwezig. De in 1961 geboren auteur, die beeldende kunst (vrije grafiek) studeerde aan de kunstacademie in Utrecht en nadien ook cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit, woonde en werkte enkele jaren in Praag, wat haar vertrouwdheid verklaart met bij ons vaak onbekende schrijvers en kunstenaars uit Midden-Europa. Haar vertrekpunt is een verhalend essay over de Belgische surrealistische schilder Paul Delvaux, met wiens werk zij reeds als kind kennis maakte naar aanleiding van een bezoek aan de neef van de schilder in de West-Vlaamse badplaats Sint-Idesbald. De verleiding is groot om de schilderijen van Delvaux op een Freudiaanse wijze symbolisch te gaan interpreteren. Nicole Montagne wil daaraan weerstaan: 'Je kunt ze beter in hun ongerijmdheid laten bestaan,

zonder uitleg of betekenis. Laat ze bestaan als het witte lege vlak in de schilderijen van Raveel, als iets wat zo meerduidig is, dat het geen enkele zin heeft er een uitleg aan vast te knopen.' Dit eigenzinnige standpunt levert de rode draad voor alle daarop volgende essays, die gegroepeerd zijn rondom de thema's: 'Onbereikbaar', 'Kijken' (met andere woorden: verlangen – komt Freud dan toch weer om het hoekje kijken?) en 'Herinneren' ('Om te kunnen kijken, moet ik mij herinneren.'). Dit meeslepend geschreven essayboek – hoewel af en toe wat ontsierd door zetfouten (waarvoor de uitgever méér verantwoordelijk moet worden geacht dan de auteur) – is een ware ontdekkingstocht door intrigerende culturele en psychische domeinen. Een voorbeeld: 'Zowel het kijken naar oude als naar nieuwe kunst vereist [...] bereidheid om op te nemen wat je ziet. Een bereidheid om je te herinneren of om je juist van een aantal ingesleten herinneringen te ontdoen. Zodat je je opnieuw herinneren kunt en aldus in staat bent om op een nieuwe wijze naar het oude [te] kijken. Is dat niet een even innoverende houding of blikrichting als het onderkennen van dat wat nieuw en waardevol is?' De commissie voor de essayprijs besluit dan ook om aan De neef van Delvaux van Nicole Montagne de nominatie Ary Sleeks toe te kennen.

Nominatie Joris Eeckhout 2007 (voor essays gepubliceerd in 2006): **Betoveringen** (2006) van Piet Meeuse.

Motivatie:

Bij de lectuur van de essaybundel Betoveringen (Amsterdam, De Bezige Bij, 2006) van Piet Meeuse (Goes, 1947) werd de jury getroffen door het zoeken naar het 'blinde zien' van wat zich 'aan de gewone aandacht onttrekt' (p. 8) en naar het 'magische denken' bij veel kunstenaars. Sommigen weten die magie over te brengen in hun werk, zodat er een betoverende werking van uitgaat (vandaar de titel).

In de bundel vinden we vooral reflecties over waarneming; uitgangspunt is dat alle kunst een kwestie is van ontvankelijkheid, niet alleen bij de kunstenaar maar ook bij de beschouwer. Het hoofdstuk over 'Redenaars van papier' (met een ontmoeting tussen Multatuli, Melville en Cervantes) biedt verrassende associaties en combinaties die de beweeglijkheid van het essayistische denken illustreren.

Het is niet te verwonderen dat deze essayist geboeid werd door het boek van R. Calasso, De literatuur en de goden, dat neigt naar een vergoddelijking van literatuur, van de literaire vorm. Maar opvallend is dat hij ook hier een eigen, persoonlijk standpunt inneemt.

Bij de opstellen over fotografie en schilderkunst komt dezelfde passionele aandacht naar voren voor de 'verleiding' (het magische) van alle kunst, bij Vermeer (en diens manier om een tafelkleed te schilderen) zelf een 'fluwelen verleiding' genoemd. Ook het stuk over de Vlaamse Primitieven is een proeve van geduldig, schroomvol observeren.

Nominatie Maurice Gilliams 2008 (periode 2007): **Het zwijgen van de tragedie** van Stefan Hertmans.

Motivatie:

Het zwijgen van de tragedie van Stefan Hertmans is een buitengewoon intelligent, hooggestemd en stimulerend essayboek, vol cultuur. De bundel brengt een denken aan het licht dat naar alle kanten uitwaaiert maar vertoont ook een grote thematische eenheid. Essays over markante persoonlijkheden uit de Duitse literatuur (Lenz, Hölderlin, Hofmannsthal, Celan) worden gevolgd door uitgebreide analyses van klassieke tragedies. Door deze laatste stukken heen loopt eenzelfde rode draad, namelijk het zoeken naar overeenkomsten en verschillen tussen de antieke en de moderne tragedie, maar hierbij worden verschillende invalshoeken gekozen. Een terugkerend thema is ook de kortsluiting tussen taal en

werkelijkheid. Het verband met de thematiek van Hertmans' eigen proza en toneelwerk, bijvoorbeeld in het toneelstuk *Kopnaad*, springt meteen in het oog. Deze teksten spreiden een zeer ruime eruditie tentoon en vergen dus van de lezer een extra inspanning, die echter een vruchtbaar debat op gang kan brengen. Lezers die zich tot deze problematiek aangetrokken voelen zullen dan ook wel de moeite opbrengen die de lectuur af en toe vereist en de auteur graag volgen in zijn flitsende associaties.

In de essays over *Medea*, *Antigone*, *Empedokles*, met als afsluiting het titelessay, wordt de onbepaaldheid van sommige motieven in de Griekse tragedie op de korrel genomen. De waanzin, de seksuele verhoudingen en de politiek als fundamentele motieven van het tragische denken worden bekeken in hun doorwerking in het denken over tragedie vandaag.

Geconstateerd wordt dat de hedendaagse herschrijving van de antieke stof vanuit een psychologiserend, moralistisch of feministisch perspectief, voorbijgaat aan het wezen van het tragische: 'De onbegrijpelijkheid, zo men wil de zwijgzaamheid achter deze radicaliteit, maakt juist de handelingen tot zoiets explosiefs dat de schok van inzicht zich in ons kan losmaken. Het tragische lot verzwijgt altijd wat er op het spel staat, tot de overtreding van de wet ten hemel schreeuwt [...]. We beseffen met een schok dat we het altijd te laat inzien' (uit: 'Het zwijgen van de moraal', p. 86). Het essay over *Medea* geeft blijk van bijzonder scherpe inzichten, niet alleen in het oorspronkelijke stuk maar ook in enkele moderne bewerkingen. Tegelijk is het een pro domo en een toelichting bij de eigen versie en visie. De hoofdstukken over *Antigone* en *Empedokles* verliezen door hun vorm van fragmentarische dagboek aantekeningen, met tal van herhalingen en overlappingsen die eigen zijn aan deze vorm, aan essayistische scherpheid en spankracht, maar ook hier wordt de thematische draad verder uitgesponnen.

Als geheel brengt dit essayboek een lucide analyse van eigen werk en visie, geconfronteerd met en getoetst aan het werk van grote tragische auteurs uit de westerse cultuur. Telkens opnieuw blijkt hoe de reflectie over de antieke tragedie en over tragische dichters uit de Duitstalige culturele wereld een permanente voedingsbron vormt voor het eigen schrijverschap. Het is een boek dat eveneens een duidelijke continuïteit vertoont ten opzichte van eerder essayistisch werk van Hertmans.

B. Vijfjaarlijkse prijs voor essay van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

De Vijfjaarlijkse prijs voor het Essay van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde voor de periode 2002-2007, toegekend in 2008, gaat naar *Stefan Hertmans* voor zijn bundel "**Het zwijgen van de tragedie**", die genomineerd werd voor de periode 2007.

De Academie neemt de uitvoerige argumentatie van de nominatie 2007 over en wijst erop dat de bundel van Hertmans, van alle vier de genomineerde essayboeken, de meest consistente thematiek vertoont. De academie waardeert verder dat Hertmans een confrontatie aangaat met enkele grote tragische auteurs uit de Westerse cultuur, die tevens de voedingsbodem is voor zijn eigen scheppend werk. Het nieuwe essayboek van Hertmans vormt op die manier een belangrijke schakel in de continuïteit van de Westerse cultuur en ook van zijn eigen oeuvre.